

Про затвердження Державних санітарних норм і правил "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей"

**Наказ Міністерства охорони здоров'я України
від 18 січня 2007 року № 13**

**Зареєстровано в Міністерстві юстиції України
30 січня 2007 р. за № 77/13344**

Відповідно до статті 40 Закону України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" **НАКАЗУЮ:**

1. Затвердити Державні санітарні норми і правила "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей" (додаються).
2. Департаменту державного санітарно-епідеміологічного нагляду (Пономаренко А. М.):
 - 2.1. Забезпечити державну реєстрацію цього наказу в Міністерстві юстиції України.
 - 2.2. Довести цей наказ до відома керівників міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, установ і закладів державної санітарно-епідеміологічної служби.
3. Контроль за виконанням наказу покласти на директора Департаменту державної санітарно-епідеміологічної служби Пономаренка А. М.

**Перший заступник Міністра,
Головний державний
санітарний лікар України**

С. П. Бережнов

ЗАТВЕРДЖЕНО
наказом Міністерства охорони здоров'я
України
від 18 січня 2007 р. № 13

Зареєстровано
в Міністерстві юстиції України
30 січня 2007 р. за № 77/13344

Державні санітарні норми і правила "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей"

1. Загальні положення

1.1. Державні санітарні норми і правила "Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей" (далі - санітарні правила) поширюються на видання газетні, журнальні, книжкові (у т. ч. навчальні видання, підручники, навчальні посібники), а також іншу друковану продукцію, призначену для використання дітьми, що видаються в Україні із застосуванням шрифтів на кириличній графічній основі та латинській графічній основі або імпортується в Україну.

1.2. Згідно із Законом України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" державні санітарні норми і правила є обов'язковий для виконання нормативно-правовий акт. Відповідно до Закону України "Про видавничу справу" до суб'єктів видавничої справи відносяться видавці, виготовлювачі та розповсюджувачі видавничої продукції.

Порушення санітарних норм і правил тягне за собою дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність відповідно до чинного законодавства.

1.3. Ці санітарні правила - обов'язковий для виконання суб'єктами видавничої справи незалежно від відомчої належності та форм власності документ, який регламентує вимоги щодо оформлення друкованої продукції за показниками безпеки для здоров'я дітей. Санітарні правила не розповсюджуються на спеціалізовані видання для дітей з вадами слуху, зору, мови.

1.4. Санітарні правила спрямовані на профілактику захворювань органів зору, опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи, а також розладів нервово-психічної сфери організму в дітей.

1.5. Нагляд за виконанням вимог санітарних правил згідно з чинним законодавством здійснюють установи та заклади державної санітарно-епідеміологічної служби.

2. Терміни та визначення

У санітарних правилах застосовані такі терміни та визначення:

виокремлений текст - частина тексту, а саме правила, фрази або окремі слова, літери, знаки зі зміненим порівняно з прийнятим для цього тексту поліграфічним оформленням з метою привернути увагу читача;

випускні дані - частина вихідних відомостей, що зазначають дату підписання до друку, формат паперу, спосіб друку, обсяг видання, тираж;

високий друк - спосіб друкування, за яким фарба переноситься на папір або інші матеріали рельєфними елементами друкарської форми, що височать над заглибленими пробільними (проміжними) елементами друкарської форми;

вихідні відомості - сукупність даних, що характеризують видання та призначені для його оформлення, бібліографічного оброблення, статистичного обліку та інформування споживачів;

вихідні дані - частина вихідних відомостей, що визначають місце видання, назву видавництва та рік видання;

виворітний шрифт - світлий текст на чорному, сірому або кольоровому фоні;

вічко - зображення знака, літери, цифри тощо;

гарнітура шрифту - комплект однакових за стилем рисунку вічка, але різних за накресленням та кеглем шрифтів;

група шрифтів - шрифти з єдиним характером їхньої графічної побудови. У межах кожної групи шрифти діляться на гарнітури;

глибокий друк - спосіб друкування за допомогою друкарських форм, друкарські елементи яких заглиблено, а пробільні (проміжні) елементи височать над ними;

гігієнічні вимоги - комплекс вимог, спрямованих на забезпечення зручності читання тексту з метою попередження негативного впливу процесу читання на здоров'я людини;

додатковий текст - текст, а саме практичні завдання, питання, таблиці, примітки, додатки, що має довідково-пояснювальний характер і супроводжує основний текст;

збільшення інтерліньяжу - пробіл між нижніми виносними елементами знаків верхнього рядка та верхніми виносними елементами знаків нижнього рядка, який вимірюється в пунктах;

зручне для читання видання - видання, під час читання якого не розвивається зорова втома. Зручність для читання видань залежить від його шрифтового оформлення та якості поліграфічного виконання або оформлення;

ілюстрація - зображення, яке доповнює, пояснює чи прикрашає текст видання;

ілюстративність видання - ступінь насиченості видання ілюстраціями;

кегель шрифту - розмір шрифту в системі Дідо, що визначається відстанню між верхньою і нижньою стінками великих літер;

комбіноване видання - видання, яке містить разом з друкованим текстом записи звуків (пластинка, магнітофонні стрічки) і зображення на інших матеріальних носіях (слайди, діапозитиви, CD-диски, DVD-диски, відеокасети), а також іграшки, канцелярські прилади тощо;

місткість шрифту - кількість знаків шрифту, яка поміщається в рядку довжиною один квадрат або 18 мм;

накреслення вічка - положення, нахил, насиченість та щільність, які характеризують вічко;

основний текст - текст, що передає головний зміст видання та займає основний обсяг;

поля - незадруковані ділянки вздовж периметру полоси сторінки видання;

полоса - площа, яка відводиться на сторінці видання під набір тексту та/або відображення ілюстрацій;

підручник - основне навчальне видання із систематизованим викладом дисципліни, що відповідає офіційно затвердженій навчальній програмі, у тому числі Буквар;

посібник навчальний - навчальне видання, яке доповнює або частково замінює підручник у викладі навчального матеріалу з певного предмета, курсу, дисципліни або окремого його розділу; до навчального посібника належать курс лекцій, зошит-посібник, прописи, розвивальні ігри тощо, які застосовуються в навчально-виховному процесі;

практикум - навчальне видання практичних завдань і вправ, що сприяють засвоєнню набутих знань, умінь і навичок; різновидом практикумів є робочі зошити;

пункт - основна одиниця виміру, що використовується для визначення кегля шрифту і дорівнює 0,376 мм у системі Дідо;

титул, титульна сторінка - перша сторінка або перші сторінки видання, на яких розташовані відомості про нього;

формат видання - розмір готового видання, що визначається шириною і довжиною сторінки видання у міліметрах або шириною і довжиною аркуша паперу видання в сантиметрах із зазначенням частини, яку займає на ньому сторінка видання;

характерні сторінки - сторінки з однаковим шрифтовим та ілюстративним оформленням, які відбирають для контролю;

хрестоматія - навчальне видання літературно-художніх, історичних та інших творів чи уривків з них, що є об'єктом вивчення; різновидом хрестоматії є книга для читання;

шпальта - частина сторінки видання, що відокремлена по вертикалі проміжками або лініями;

шрифт рисований - шрифт, подібний до рукописного за накресленням, розроблений художником для оформлення окремих елементів конкретного видання;

шрифтове оформлення тексту основного, додаткового, виокремленого - комплекс параметрів: гарнітура, накреслення, кегль шрифту, місткість шрифту, збільшення інтерліньяжу, довжина рядка;

щільність вічка - співвідношення між шириною і висотою вічка літери.

3. Порядок здійснення державної санітарно-епідеміологічної експертизи друкованої продукції для дітей

3.1. Державній санітарно-епідеміологічній експертизі (далі - експертиза) підлягає друкована продукція для дітей, яка виробляється в Україні або імпортується.

3.2. З метою підвищення якості друкованої продукції для дітей проведення експертизи може здійснюватися на стадії виготовлення примірника видання або на стадії його розповсюдження, що дозволить уникнути порушень санітарного законодавства та запобігти негативному впливу небезпечної друкованої продукції на здоров'я дітей.

3.3. Форму протоколу гігієнічної оцінки шрифтового оформлення видання наведено в додатку 1. Форму протоколу оцінки ілюстративного оформлення видання наведено в додатку 2. Копії протоколів гігієнічної оцінки шрифтового оформлення та оцінки ілюстративного оформлення видання обов'язково додаються до висновку експертизи.

4. Класифікація видань для дітей

4.1. Видання залежно від вікової категорії читачів розподіляють на чотири групи:

перша група - видання для дітей дошкільного віку (до 6 років);

друга група - видання для дітей молодшого шкільного віку (6 - 10 років включно), учнів початкових класів;

третья група - видання для дітей середнього шкільного віку (11 - 14 років включно), учнів V - VIII класів;

четверта група - видання для дітей старшого шкільного віку, підлітків (15 - 18 років включно), учнів IX - XII класів.

Видання для абітурієнтів слід відносити до четвертої вікової групи.

4.2. Відомості про вікову категорію читачів повинні обов'язково відображатись на титульному аркуші кожного видання.

5. Гігієнічні вимоги до видань для дітей

5.1. Загальні гігієнічні вимоги

5.1.1. Якщо читацька адреса видання охоплює дві або більше вікові категорії, видання слід оформляти згідно з вимогами для молодшої з указаних груп.

5.1.2. Заборонено друкування видання способом глибокого друку. Не дозволяється друкувати видання для першої та другої вікових груп способом високого друку з використанням форм, які містять сплав на основі свинцю.

5.1.3. Скріплення блоку шиттям наопашки заборонено для таких видань: у палітурках; в обкладинках з товщиною блоку більше 10 мм.

5.1.4. Забороняється друкувати текст на кольоровому, сірому фоні, ділянках багатоколірних ілюстрацій оптичною густиною більше 0,3.

5.1.5. У разі друкування чорною фарбою інтервал оптичних густин між елементами зображення тексту та папером у виданні повинен бути не менше 0,7.

5.1.6. Для всіх видів видань установлюється обов'язковий мінімальний розмір двох корінцевих полів на суміжних сторінках не менше 26 мм, при цьому розмір корінцевого, верхнього, зовнішнього, нижнього полів повинен бути не менше 10 мм. Дозволяється на полях, крім корінцевого, розміщувати умовні позначення завдань, наочні зображення, текст обсягом не більше 50 знаків на відстані не менше 5 мм від полоси.

5.1.7. Заборонено використовувати в підручниках та навчальних посібниках для всіх вікових груп:

- для основного та додаткового тексту виворітний шрифт; кольорові фарби; кольорові фарби на кольоровому фоні;
- для виокремленого тексту - виворітний шрифт та кольорові фарби на кольоровому фоні;
- кольоровий та сірий фон у робочих зошитах, прописах на ділянках, передбачених для письма;
- розміщувати текст на трьох та більше шпальтах;
- скріплення блоку шиттям наопашки, безшовне клейове скріплення блоку.

5.1.8. У виданнях, функціонально призначених для розфарбування, лінія малюнка повинна бути товщиною не менше 2 пунктів, мінімальний окремих елемент малюнка повинен бути не менше 5 мм.

5.1.9. Забороняється застосування у виданнях для всіх вікових груп шрифтів вузького накреслення, крім заголовків.

5.1.10. У виданнях для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку пробіл між словами повинен бути не менше кегля шрифту тексту.

5.1.11. Забороняється застосування у навчальних виданнях для всіх вікових груп медієвальних шрифтів.

5.2. Вимоги до видань першої групи

5.2.1. Довжина рядка тексту, збільшення інтерліньяжу, гарнітура шрифту залежно від кегля шрифту видання, що випускається із застосуванням шрифтів на кириличній та латинській графічній основі, повинні відповідати вимогам, викладеним у табл. 1.

Довжина рядка не регламентується при обсязі тексту до 200 знаків на полосі.

Таблиця 1

Кегль шрифту не менше	Збільшення інтерліньяжу, пункти не менше	Довжина рядка				Характеристика шрифту		
		мінімальна		максимальна		група	місткість не більше	накреслення вічка
		квадрати	мм	квадрати	мм			
20 і більше	2	6 1/2	117	9 1/2	171	рублені, нові малокоонтрастні	5,0 (5,5)**	нормальне або широке світле пряме
16 - 18	4	6 1/2	117	9 1/4	167	рублені, нові малокоонтрастні	6,0 (6,6)**	нормальне або широке світле пряме
14	4	6	108	8 1/2	153	рублені	6,7 (7,4)**	широке або надшироке світле пряме
12*	2	5	90	8 1/2	153	рублені	7,7	нормальне, широке або дуже широке світле пряме

* Для додаткового тексту обсягом не більше 200 знаків на полосі.

** Вказана місткість шрифту для видань на латинській графічній основі.

5.2.2. Для друкування основного тексту на кольоровому, сірому фоні та на ділянках багатоколірних ілюстрацій потрібно застосовувати таке шрифтове оформлення видання, з урахуванням вимог пункту 5.1.4:

- рублені шрифти широкого світлого прямого накреслення з місткістю не більше 5 знаків у квадраті;
- кегль шрифту не менше 20 пунктів для обсягу тексту понад 200 знаків;
- кегль шрифту не менше 16 пунктів для обсягу тексту до 200 знаків;
- збільшення інтерліньяжу не менше ніж на 4 пункти;
- довжина рядка та місткість шрифту - відповідно до вимог табл. 1 та пункту 5.2.1.

5.2.3. Для основного тексту видання, що випускається із застосуванням шрифтів на латинській графічній основі, потрібно застосовувати шрифт кеглем не менше 16 пунктів відповідно до вимог, викладених у табл. 1 та пункті 5.2.1.

5.2.4. Забороняється друкувати основний текст:

- виворітним шрифтом;

- кольоровими фарбами, крім виокремленого тексту.

5.2.5. Забороняється складання тексту в декілька шпальт, крім віршів.

5.2.6. Вірші допускається складати у дві шпальти тільки в разі відстані між шпальтами не менше 1/3 максимальної довжини рядка в шпальтах.

5.2.7. Шрифтове оформлення та поліграфічне виконання додаткового та виокремленого тексту має відповідати вимогам, викладеним у табл. 1 та пункті 5.2.2.

Допускається зменшення довжини рядка до 5 квадратів або 90 мм.

Слід застосувати шрифти напівжирного накреслення кеглем, не меншим від кегля шрифту основного тексту. Дозволяється застосування рисованих шрифтів кеглем не менше 20 пунктів зі збільшенням інтерліньяжу на 6 пунктів.

5.2.8. Для друкування виокремленого тексту кольоровими фарбами потрібно застосовувати кегль шрифту не менше кегля шрифту основного тексту. Не дозволяється друкувати виокремлений текст кольоровими фарбами на кольоровому фоні, багатоколірних ілюстраціях і друкувати виворотним шрифтом.

5.2.9. Поліграфічне виконання видання повинно бути однаковим в усьому обсязі видання.

5.2.10. Для основного, додаткового та виокремленого тексту, крім заголовків, у виданні потрібно застосовувати шрифти не більше двох гарнітур або двох накреслень однієї гарнітури.

5.2.11. Лінію шрифту тексту відносно корінцевого згину на двох суміжних сторінках або розгорті не рекомендується розміщувати більше ніж у двох напрямках.

5.2.12. Площа ілюстрацій на сторінці видання має бути не менше 50 %.

5.2.13. Рекомендована ілюстративність видання - не менше 75 %.

5.2.14. Ілюстрації та текст на сторінці мають бути розміщені так, щоб обсяг безперервного читання не перевищував 50 - 100 знаків. Дозволяється збільшення обсягу безперервного читання до 100 - 150 знаків тільки у виданнях з підготовки до навчання для дітей 6 років.

5.2.15. Кількість перенесень на повноформатній сторінці тексту не повинно бути більше 4.

5.2.16. У виданнях, у яких у вихідних відомостях указано "Для читання дорослими дітям", допускається шрифтове оформлення тексту кеглем не менше 12 пунктів відповідно до вимог табл. 1 та пункту 5.2.1.

5.3. Вимоги до видань другої групи

5.3.1. Довжина рядка тексту, збільшення інтерліньяжу, гарнітура шрифту залежно від кегля шрифту видань, які випускаються із застосуванням шрифтів на кириличній та латинській графічній основі, повинні відповідати вимогам, викладеним у табл. 2.

Таблиця 2

Кегль шрифту не менше	Збільшення інтерліньяжу, пункти не менше	Довжина рядка				Характеристика шрифту		
		мінімальна		максимальна		група	місткість не більше	накреслення вічка
		квадрати	мм	квадрати	мм			
20 і більше	2	5	90	9 1/2	171	рублені, нові малокоонтрастні	5,2 (5,7)**	нормальне або широке світле пряме
16-18	2	4 1/2	81	9 1/4	167	рублені, нові малокоонтрастні	6,4 (7,0)**	нормальне або широке світле пряме
14	2	4 1/2	81	8 1/2	153	рублені, нові малокоонтрастні	7,2 (7,9)**	нормальне або широке світле пряме
12*	2	4 1/2	81	7 3/4	140	рублені	7,7 (8,5)**	широке або дуже широке світле пряме

* Для додаткового тексту обсягом не більше 200 знаків на полосі.

** Вказана місткість шрифту для видань на латинській графічній основі.

5.3.2. Для друкування основного тексту на кольоровому, сірому фоні та на ділянках багатоколірних ілюстрацій потрібно застосовувати таке шрифтове оформлення видання:

- рублені шрифти широкого світлого прямого накреслення місткістю не більше 6,4 знака;
- кегль шрифту не менше 16 пунктів;
- збільшення інтерліньяжу не менше ніж на 4 пункти;
- довжина рядка від 4 1/2 до 9 1/4 квадратів або 81 - 167 мм.

5.3.3. Для основного тексту видання, що випускається із застосуванням шрифтів на латинській графічній основі, повинно бути застосовано шрифт кеглем не менше 14 пунктів, для учнів III - IV класів - не менше 12 пунктів відповідно до вимог, викладених у табл. 2 та пункті 5.3.1.

5.3.4. Забороняється для основного тексту використовувати:

- виворітний шрифт;
- кольорові фарби;
- багатошпальтовий набір, окрім віршів та науково-популярних видань.

5.3.5. Дозволяється розміщувати текст на двох шпальтах:

- для віршів - тільки в разі відстані між шпальтами не менше 1/3 від максимальної довжини рядка в шпальті;

- для науково-популярних видань - тільки в разі довжини рядка не менше 4 квадратів або 72 мм, на відстані між шпальтами не менше 9 мм та ілюстративності сторінки не менше 35 %;

- у навчальних виданнях - якщо текст займає не більше 1/2 полоси сторінки.

5.3.6. Шрифтове оформлення та поліграфічне виконання додаткового та виокремленого тексту має відповідати вимогам, викладеним у табл. 2 та пункті 5.3.2.

Допускається зменшення довжини рядка до 4 квадратів або 72 мм.

Дозволяється застосування шрифтів напівжирного та курсивного накреслення кеглем не менше кегля шрифту основного тексту.

У разі застосування рисованих шрифтів кегль шрифту повинен бути не менше 16 пунктів зі збільшенням інтерліньяжу не менше ніж на 4 пункти.

Для друкування виокремленого тексту кольоровими фарбами потрібно застосовувати шрифт кеглем не менше кегля шрифту основного тексту.

5.3.7. Не дозволяється друкувати виокремлений текст кольоровими фарбами на кольоровому, сірому фоні, багатоколірних ілюстраціях і застосовувати виворітний шрифт.

5.3.8. Поліграфічне виконання видання повинно бути однаковим в усьому обсязі видання.

5.3.9. У всьому обсязі видання для основного, додаткового та виокремленого тексту, крім заголовків, дозволяється застосовувати шрифти не більше чотирьох гарнітур або чотирьох накреслень однієї гарнітури. Для виокремленого тексту дозволяється використання не більше трьох кольорових фарб - синьої, червоної, чорної.

5.3.10. Для текстівок рекомендовано застосовувати шрифти кеглем не менше 12 пунктів і розміщувати їх від краю ілюстрації на відстані не менше 4 мм.

5.3.11. Рекомендована ілюстративність видання - не менше 30 %.

5.3.12. Кількість переносів на повноформатній сторінці тексту має бути не більше 8.

5.3.13. Для шрифтового оформлення тексту Букварів дозволяється використання рублених шрифтів нормального, прямого напівжирного або жирного накреслення кеглем не менше 18 пунктів. Для зображення окремих букв у букварній частині Букварів дозволяється використання рублених шрифтів прямого напівжирного або жирного накреслення кеглем не менше 36 пунктів. Текст Букваря має бути складений шрифтом однієї гарнітури.

5.4. Вимоги до видань третьої групи

5.4.1. Довжина рядка тексту, збільшення інтерліньяжу, гарнітура шрифту залежно від кегля шрифту видань, які випускаються із застосуванням шрифтів на кириличній і латинській графічних основах, повинні відповідати вимогам, викладеним у табл. 3.

5.4.2. Для друкування основного тексту на кольоровому, сірому фоні, багатокольорних ілюстраціях потрібно застосовувати кегль шрифту не менше 12 пунктів.

Таблиця 3

Кегль шрифту не менше	Збільшення інтерліньяжу, пункти не менше	Довжина рядка				Характеристика шрифту		
		мінімальна		максимальна		група	місткість не більше	накреслення вічка
		квадрати	мм	квадрати	мм			
12	2	3 1/2	63	8 1/2	153	усі групи	не регламентується	нормальне або широке світле пряме
10	2	4	72	7	126	усі групи	9,5 (10,5)**	нормальне або широке світле пряме
9*	2	4	72	7	126	усі групи	9,5 (10,5)**	нормальне або широке світле пряме

* Тільки для додаткового тексту обсягом не більше 1000 знаків на полосі сторінки.

** Вказана місткість шрифту для видань на латинській графічній основі.

5.4.3. Забороняється для основного тексту застосовувати:

- виворітний шрифт;
- кольорові фарби;
- багатошпальтовий набір, крім віршів і науково-популярних видань.

5.4.4. Текст віршів допускається розміщувати на двох шпальтах тільки в разі відстані між шпальтами не менше 9 мм.

Текст у науково-популярних виданнях ілюстративністю не менше 30 % допускається розміщувати на двох шпальтах тільки в такому шрифтовому оформленні:

- малоконтрастні шрифти широкого світлого прямого накреслення вічка місткістю не більше 9,5 знака;
- кегль шрифту не менше 10 пунктів;
- збільшення інтерліньяжу не менше ніж на 2 пункти;
- довжина рядка не менше 4 квадратів або 72 мм;
- відстань між шпальтами не менше 9 мм.

Текст у навчальних виданнях допущено розміщувати на двох шпальтах, якщо текст займає не більше 1/2 полоси сторінки.

5.4.5. Обсяг додаткового тексту на сторінці має бути не більше 1000 знаків безперервного читання. Шрифтове оформлення додаткового та виокремленого тексту повинно відповідати вимогам, викладеним у табл. 3 та пункті 5.4.2.

Дозволяється зменшення довжини рядка до $3 \frac{1}{2}$ квадратів або 63 мм та застосування шрифтів з напівжирним та курсивним накресленням вічка та кольорових фарб.

Якщо видання друкують чорною фарбою, то додатковий текст може бути без збільшення інтерліньяжу.

5.4.6. Для додаткового та виокремленого тексту забороняється застосовувати кольорові фарби на кольоровому або сірому фоні, кольорові фарби на багатоколірних ілюстраціях.

5.4.7. Для додаткового та виокремленого тексту дозволяється застосовувати виворітний шрифт кеглем 12 - 14 пунктів з оптичною густиною фону не менше 0,5. Шрифтове оформлення тексту виворітним шрифтом повинно відповідати вимогам, викладеним у табл. 4 для шрифту кеглем 12 пунктів.

5.4.8. Без форматування рядка, а саме вільна виключка без переносів, дозволяється складати текст обсягом не більше 20 рядків підряд.

5.4.9. У всьому обсязі видання для основного, додаткового та виокремленого тексту, крім заголовків, дозволяється застосовувати шрифти не більше чотирьох гарнітур або чотирьох накреслень однієї гарнітури.

5.4.10. Для виокремленого тексту дозволяється використання не більше трьох фарб - синьої, червоної, чорної.

5.4.11. Для текстівок рекомендовано застосовувати шрифти кеглем не менше кегля додаткового тексту і розмішувати їх від краю ілюстрації на відстані не менше 4 мм.

5.4.12. Допускається художнє оформлення полів видання, крім корінцевих, із збільшенням їх розмірів на 30 %.

5.4.13. На повноформатній сторінці тексту не повинно бути більше 12 переносів.

5.5. Вимоги до видань четвертої групи

5.5.1. Довжина рядка тексту, збільшення інтерліньяжу, гарнітура шрифту залежно від кегля шрифту видань, що випускаються із застосуванням шрифтів на кириличній і латинській графічних основах, повинні відповідати вимогам, викладеним у табл. 4.

Таблиця 4

Кегль шрифту не менше	Збільшення інтерліньяжу, пункти не менше	Довжина рядка				Характеристика шрифту		
		мінімальна		максимальна		група	місткість не більше	накреслення вічка
		квадрати	мм	квадрати	мм			
12	2	3 ³ / ₄	68	7 ¹ / ₂	136	усі групи	--	нормальне або широке світле пряме
10	2	3 ¹ / ₂	63	7	126	усі групи	--	
10	без збільшення інтерліньяжу	3 ³ / ₄	68	6 ¹ / ₂	117	усі групи	9,5 (10,5)**	
9	2	3 ¹ / ₂	63	6	108	усі групи	10,2 (11,0)**	
8*	2	3 ¹ / ₂	63	6	108	усі групи	10,2 (11,0)**	

* Тільки для додаткового тексту обсягом не більш 2000 знаків на сторінці.

** Указана місткість шрифту для видань на латинській графічній основі.

5.5.2. Основний текст дозволено розміщувати на двох шпальтах тільки в такому шрифтовому оформленні:

- кегль шрифту не менше 9 пунктів;
- збільшення інтерліньяжу на 1 - 2 пункти;
- довжина рядка не менше 3 ¹/₂ квадрата або 63 мм;
- відстань між шпальтами не менше 9 мм.

5.5.3. Для виокремленого тексту допускається застосовувати шрифти напівжирного та/або курсивного накреслення, кольорові фарби тільки при дотриманні вимог, викладених у табл. 4.

5.5.4. Додатковий текст на сторінці має бути обсягом не більше 2000 знаків, шрифтове оформлення повинно відповідати вимогам, викладеним у табл. 4 та пункті 5.5.1.

5.5.5. Для додаткового та виокремленого тексту не дозволяється застосовувати кольорові фарби на кольоровому, сірому фоні та на багатоколірних ілюстраціях.

5.5.6. Дозволяється використання виворітного шрифту загальним обсягом не більше 2000 знаків на сторінці при застосовуванні шрифтів з групи рублених або нових мало контрастних кеглем не менше 10 пунктів із збільшенням інтерліньяжу на 1 - 2 пункти при оптичній густині фону не менше 0,4.

5.5.7. Без форматування рядка, а саме вільна виключка без переносів, дозволено складати текст обсягом не більше 20 рядків підряд.

5.5.8. У всьому обсязі видання для основного, додаткового та виокремленого тексту, крім заголовків, дозволяється застосовувати шрифти не більше чотирьох гарнітур або чотирьох накреслень однієї гарнітури.

5.5.9. Для виокремленого тексту дозволяється використання двох кольорових фарб.

5.5.10. Для текстівок рекомендовано використовувати шрифти кеглем не менше 8 пунктів із збільшенням інтерліньяжу на 1 - 2 пункти і розміщувати їх від краю ілюстрації на відстані не менше 4 мм.

5.5.11. На повноформатній сторінці тексту дозволяється не більше 12 переносів.

6. Вимоги до конструкції та поліграфічних матеріалів

6.1. Формат книжкових видань для дітей повинен відповідати вимогам ДСТУ 4489:2005 "Видання книжкові та журнальні. Вимоги до форматів" (далі - ДСТУ 4489:2005).

6.2. Для багатотомних і серійних видань, які розраховані на тривалий термін користування, не рекомендується застосовувати незшивне клейове скріплення блоків. Для цих видань рекомендовано однакове зовнішнє оформлення, формат і тип палітурки або обкладинки.

6.3. Блок підручника скріплюють шиттям нитками на марлі чи без неї з подальшим приклеюванням марлі до корінця блока згідно з ГСТУ 29.2-97 "Підручники і навчальні посібники для загальноосвітніх шкіл та інших типів середніх навчальних закладів. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги" (далі - ГСТУ 29.2-97).

6.4. Палітурка підручника повинна бути міцною, з гладенькою поверхнею, з матеріалу, що мінімально забруднюється під час користування. Дозволено використання палітурки або обкладинки з поверхневим покриттям, припресовкою плівкою.

6.5. Матеріали, що використовують для виготовлення видань для дітей, повинні відповідати вимогам нормативних документів, які погоджено МОЗ України.

Показники якості імпортованих поліграфічних матеріалів мають бути не нижчими від вимог, установлених у вітчизняних нормативних документах. Дозволяється використовувати синтетичні та полімерні матеріали, якщо їхня якість та безпека відповідають вимогам ДСанПіН 5.5.6.012-98 "Державні санітарні правила і норми безпеки іграшок та ігор для здоров'я дітей" (далі - ДСанПіН 5.5.6.012-98) та СанПіН 42-123-4240-86 "Допустимые количества миграции (ДКМ) химических веществ, выделяющихся из полимерных и других материалов, контактирующих с пищевыми продуктами, и методы их определения" (далі - СанПіН 42-123-4240-86).

6.6. Для друкування тексту та ілюстрацій книжкових видань, крім вклейок, вкладок, приклеюєк, дозволяється використовувати папір, призначений тільки для друкування книжкових видань, а саме офсетний, друкарський, книжково-журнальний. Заборонено використання газетного паперу для друкування книжкових та журнальних видань для дітей, за винятком видань для четвертої вікової групи для одноразового використання, а саме кросворди, тести для абітурієнтів.

У виданні для друкування тексту рекомендується використовувати папір одного виду і однієї маси площі 1 м². Не рекомендується використання високоглянсового крейдованого паперу.

6.7. У виданнях для дітей усіх вікових груп необхідно використовувати непрозорий папір, який забезпечує непрозорість друкованих елементів із зворотного боку сторінки не менше 90 %, що попереджує пов'язані з цим можливі порушення зору. Білість паперу, залежно від номера, марки та сорту, повинна складати 70 - 88 %. Поверхня паперу повинна бути гладкою, без засміченості, без глянцю (8 - 10° за Кізером; 4 - 5 % за гляриметром).

Для видань першої та другої вікових груп рекомендовано папір з масою площі 1 м² не менше 80 г.

6.8. Загальна вага підручників із розрахунку на один навчальний день у комплекті з шкільним приладдям, без ваги ранця або портфеля, не повинна перевищувати допустимих гігієнічних норм перенесення учнями ваги на відстань до 3 км:

I - II класи - 1,5 - 2,0 кг;

III - IV класи - 2,0 - 2,3 кг;

V - VI класи - 2,3 - 3,0 кг;

VII - VIII класи - 3,0 - 3,5 кг;

IX - XI (XII) класи - 3,5 - 4,5 кг.

Вага кожного підручника не повинна перевищувати: для I - II класів - 300 г; III - IV класів - 350 г; V - VI класів - 450 г; VII - X класів - 500 г; XI - XII класів - 600 г. Збільшення ваги підручника можливе, але не більше ніж на 20 %. Не рекомендується випускати підручники, які розраховані на декілька років навчання або суміщення програм різних років навчання. Зазначені обмеження не розповсюджуються на навчальну літературу, що призначена для домашнього читання.

7. Гігієнічні вимоги до друкованих виробів для дітей

7.1. До друкованих виробів для дітей відносять також зошити, альбоми та блокноти для малювання, прописи, вироби, призначені для одноразового використання, тощо.

7.2. Друкований виріб має відповідати затвердженому зразку-еталону, контрольному зразку, макетові.

7.3. Для виготовлення інших друкованих виробів потрібно використовувати матеріали, що відповідають вимогам ГОСТ 7277-77 "Бумага рисовальная. Технические условия", ГОСТ 13309-90 "Тетради общие. Технические условия", ГОСТ 12063 "Тетради школьные. Технические условия" (далі відповідно ГОСТ 7277-77, ГОСТ 13309-90, ГОСТ 12063) та інших нормативних документів, погоджених з МОЗ України.

Матеріали для виготовлення друкованих виробів для дітей мають бути узгоджені з МОЗ України, що сприятиме безпеці здоров'я дітей. Дозволено використання синтетичних та полімерних матеріалів, якщо їх якість та безпека відповідають вимогам ДСанПіН 5.5.6.012-98 та СанПіН 42-123-4240-86.

7.3.1. Рівень стороннього запаху всіх видів друкованої продукції не повинен перевищувати 1,0 бала.

7.4. Зошити шкільні повинні бути виготовлені з лініюванням таких видів: у одну горизонтальну лінію з верхнім та нижнім полями, у клітинку без полів. На вимогу Міністерства освіти і науки України та за погодженням з Міністерством охорони здоров'я України можуть виготовлятися зошити з іншими видами лініювань.

7.5. Відстань між лініями, розміри полів і клітинки зошитів повинні відповідати нормам, наведеним у табл. 5.

Таблиця 5

Вид лініювання	Відстань між лініями, мм	Ширина полів, мм		Розмір клітинки, мм
		верхнього	нижнього	
лінія	$6,0 \pm 0,1^*$	$15,0 \pm 3,0$	від 2 до 5	
	$7,0 \pm 0,1^*$	$15,0 \pm 3,0$	менше	
	$8,0 \pm 0,1^*$	$15,0 \pm 3,0$	верхнього	
	$9,0 \pm 0,1^*$	$18,0 \pm 3,0$		
клітинка	-	-	-	$3,0 \times 3,0 \pm 0,1$
				$4,0 \times 4,0 \pm 0,1$
				$5,0 \times 5,0 \pm 0,1$
				$6,0 \times 6,0 \pm 0,1$
				$7,0 \times 7,0 \pm 0,1$

* Сумарний відхил не більше 1,5 мм на сторінку.

7.6. Товщина ліній, які утворюють рядки та клітинки, має бути 0,2 - 0,5 мм.

7.7. Лінії мають бути фіолетовими, зеленими, блакитними або сірими.

7.8. Лінії мають бути чітко продрукованими.

7.9. Горизонтальні лінії на суміжних сторінках мають збігатися.

7.10. За наявності тексту шрифтове оформлення повинно відповідати вимогам, викладеним у розділі 5 для відповідних вікових груп.

7.11. Вимоги до обсягу, формату та скріплення шкільної друкованої продукції - згідно з ГОСТ 13309-90, ГОСТ 12063.

7.12. Робочі зошити, а також інші навчальні посібники, що призначені для одноразового використання дітьми, оцінюють на підставі індивідуальних програм оцінки з визначенням параметрів, характерних як для зошитів, так і для підручників, призначених для відповідної вікової групи.

8. Методи контролю

8.1. Друкована продукція для дітей на відповідність гігієнічним вимогам підлягає візуальній перевірці згідно з пунктами 5.1, 5.2, 5.2.4, 5.2.7, 5.2.9, 5.3.4, 5.3.7, 5.3.9, 5.4.3, 5.4.6, 5.4.10, 5.5.9.

8.2. Спосіб скріплення перевіряють візуально, товщину примірника видання у палітурці вимірюють лінійкою за ГОСТ 427-75 "Линейки измерительные металлические. Технические условия" (далі - ГОСТ 427-75) із точністю до 1 мм.

8.3. Оптичну густину фону або ділянок багатоколірної ілюстрації вимірюють денситометром відбивання за фільтром видимості у п'яти найбільш темних місцях зображення на контрольній сторінці.

Результат вважається негативним, якщо значення трьох із п'яти вимірювань вищі від допустимих, що зазначені у пункті 5.1.4, та нижчі від допустимих у пунктах 5.4.7, 5.5.6.

8.4. Інтервал оптичних густин елементів зображення тексту і паперу вимірюють денситометром відбивання за фільтром видимості.

Результат експертизи вважають негативним, якщо значення оптичної густини менше за встановлене у пункті 5.1.5.

8.5. Параметри шрифтового оформлення і набору видання визначають на десяти характерних сторінках. Результат експертизи вважається позитивним, якщо відхилення від величини показника встановлено не більше, як на трьох сторінках. Якщо відхилення від величини показника встановлено на чотирьох і більше сторінках, результат вважають негативним.

8.6. Кегль шрифту тексту видання вимірюють у пунктах лупою ЛИ-3-10^x за ГОСТ 25706-83 "Лупы. Типы. Основные параметры. Общие технические требования" (далі - ГОСТ 25706-83) або мікроскопом МПБ-2 у міліметрах з точністю до 0,1 мм.

8.7. Збільшення інтерліньяжу вимірюють в пунктах лупою ЛИ-3-10^x за ГОСТ 25706-83 або мікроскопом МПБ-2 у міліметрах з точністю до 0,1 мм.

8.8. Довжину рядка і відстань між шпальтами вимірюють рядкоміром або лінійкою у міліметрах з точністю до 1 мм.

8.9. Групу, місткість, накреслення вічка шрифту визначають за ГОСТ 3489.1-71 "Шрифты типографские (на русской и латинской графических основах). Группировка. Индексация. Линия шрифта. Емкость" (далі - ГОСТ 3489.1-71) на десяти характерних сторінках.

8.10. Формат видання та розміри полів вимірюють лінійкою за ГОСТ 427-75 з точністю до 1 мм.

8.11. Обсяг ілюстрацій визначають на одному довільно обраному друкованому аркуші паперу (8, 16, 32, 64 сторінки залежно від частки аркуша). На кожній сторінці лінійкою за ГОСТ 427-75 з точністю до 1 мм вимірюють площу ілюстрацій, що займають на аркуші, а потім визначають питому вагу.

8.12. Кількість переносів визначається підрахуванням їхньої кількості на характерних сторінках. Для оцінки цього показника потрібно відбрати сторінки без ілюстративного матеріалу.

8.13. Зовнішній вигляд друкованих виробів контролюють візуально.

8.14. Розміри виробів, відстань між лініями, розміри полів і клітинки зошитів вимірюють лінійкою вимірювальною за ГОСТ 427-75.

8.15. Несуміщення ліній на суміжних сторінках визначають вибірково по одному вимірюванню на п'яти послідовних розгортках, починаючи з першого, на кожному зошиті, відібраному для

контрольної перевірки. За результат випробувань приймають середнє арифметичне значення цих вимірювань. Результат округлюють з точністю до першого десяткового знака.

8.16. Вимірювання товщини ліній, відстані між лініями, розміру клітинок, ширини полів проводять вибірково, не менше ніж у двох місцях на двох сторінках кожного зошита, відібраного для контрольної перевірки. За результат випробувань приймають середнє арифметичне значення цих вимірювань. Результат округлюють з точністю до першого десяткового знака.

8.17. Товщину ліній вимірюють лупою вимірювальною оптичною з ціною поділки вимірювальної шкали 0,1 мм або лінійкою з оптичним візором.

8.18. Експериментальне визначення зручності читання проводять у вигляді натурального експерименту з використанням комплексу загальноприйнятих гігієнічних, фізіологічних, офтальмологічних, психологічних та інших методик.

8.19. Санітарно-хімічні дослідження видань на вміст формальдегіду та важких металів слід обов'язково проводити для видань першої вікової групи та для інших видань у разі відсутності документів, які підтверджують безпечність використаних поліграфічних матеріалів для здоров'я людини, відповідно до вимог ДСанПіН 5.5.6.012-98 та СанПіН 42-123-4240-86.

8.20. Результати державної санітарно-епідеміологічної експертизи слід уважати позитивними у разі відповідності нормативним вимогам усіх показників, що контролюються. Допускається відхилення за довжиною рядка та/або місткістю не більше, ніж на +10 %.

**Директор Департаменту державного
санітарно-епідеміологічного нагляду**

А. М. Пономаренко

ПОГОДЖЕНО:

Міністр освіти і науки України

С. М. Ніколаєнко

**Президент Української
асоціації видавців та
книгорозповсюджувачів**

О. В. Афонін

**Генеральний директор
Державного спеціалізованого
видавництва "Освіта"**

І. М. Подолук

**Заступник голови правління
Державної акціонерної холдингової
компанії "Укрпапірпром"**

Е. Л. Літвак

ПРОТОКОЛ гігієнічної оцінки шрифтового оформлення видання

Найменування			
Автор			
Вихідні відомості:			
видавництво			
місцезнаходження			
друк		формат	папір
надруковано			
вікова група			

Оцінка основного тексту:	Оцінка додаткового тексту:
гарнітура шрифту	гарнітура шрифту
накреслення вічка	накреслення вічка

Основний текст

Параметр	Кегль шрифту (пункт)		Збільшення інтерліньяжу (пункт)		Довжина рядка (мм)		Місткість шрифту (знаків/квадрат)		Відмітка про приймання
	у виданні	норма (не менш)	у виданні	норма (не менш)	у виданні	норма	у виданні	норма (не більш)	
характерні сторінки									

Додатковий текст

Параметр	Кегль шрифту (пункт)		Збільшення інтерліньяжу (пункт)		Довжина рядка (мм)		Місткість шрифту (знаків/квадрат)		Відмітка про приймання
	у виданні	норма (не менш)	у виданні	норма (не менш)	у виданні	норма	у виданні	норма (не більш)	
характерні сторінки									

Висновок _____

**Директор Департаменту державного
санітарно-епідеміологічного нагляду**

А. М. Пономаренко

ПРОТОКОЛ
оцінки ілюстративного оформлення видання

Характерні сторінки	Колірність ілюстрацій	Ілюстративність сторінки	Текстівки		Відмітка про приймання
			кегель (пункти)	відстань до малюнку (мм)	

Середній обсяг ілюстрацій у виданні _____ %

Гігієнічна експертиза друку на кольоровому, сірому фоні, ділянках багатокольорних ілюстрацій

Характерні сторінки	Заміри					Відмітка про приймання
	1	2	3	4	5	

Оцінка полів

Характерні сторінки	Корінцеве поле (мм)	Корінцеве поле на суміжних сторінках (мм)	Верхнє поле (мм)	Зовнішнє поле (мм)	Нижнє поле (мм)	Відмітка про приймання

Оцінка кількості переносів на сторінці

Характерні сторінки	Кількість переносів	Відмітка про приймання

Друк: чіткість _____ інтенсивність кольору _____
рівномірність _____ колір _____
Зовнішнє оформлення: скріплення _____
_____ палітурка _____
маса видання _____ (г) _____
Висновок: _____

М. П.

_____ підпис

_____ 20__ року

**Директор Департаменту державного
санітарно-епідеміологічного нагляду**

А. М. Пономаренко